

TOMASZ PAKLEPA

**Orientacje życiowe lubelskich studentów i licealistów oraz
ich gotowość do podejmowania nielegalnego zarobkowania**

Attitudes of the college and university students in Lublin and their illegal earning
tendency

WSTĘP

Czytając doniesienia na temat młodzieży – poczynając od najstarszych tekstów sumeryjskich i starożytnych Greków, na współczesnych socjologicznych opracowaniach kończąc – spostrzec możemy w nich jeden niezmienny, obsesyjnie wręcz powracający wątek. Chodzi o ciągle narzekanie – czasem w dramatycznym tonie – na upadek moralności, bezbożność, zdeprawowanie młodszego pokolenia. Można odnieść wrażenie, że obecnie ulubionym zajęciem wielu dzisiejszych polskich publicystów jest śledzenie i obnażanie przypadków demoralizacji młodzieży (*Dzieci zatracone*, „Newsweek” 47/2005, s. 74–84; *Panny na wygnaniu*, „Polityka” 45/2005, s. 6–12). W doniesieniach mediów niemal codziennie pojawia się informacja o kolejnych bulwersujących wydarzeniach z młodzieżą szkolną w roli głównej (pijaństwo, wandalizm, chuligaństwo w szkole). Cechą wspólną i charakterystyczną wielu tych raportów jest brak zrozumienia i wyraźne traktowanie młodszej części społeczeństwa jako części obcej, odmiennej od „zdrowej” większości. Można czasem odnieść wrażenie, że na młodych ludzi patrzy się w taki sposób, w jaki postrzegani są bohaterowie filmu *Z archiwum X* lub innych filmów z gatunku *science fiction* – są nam obcy niczym przybysze z innej planety. Proponuję w tym artykule przyjęcie nieco innego punktu widzenia. Zastanawiając się nad źródłami zachowań przestępczych lub dewiacyjnych oraz przedstawiając dane dotyczące postaw młodzieży lubelskiej, chcę zwrócić uwagę na element podo-

bieństwa i ciągłości pokoleniowej. Chcę wykazać, że w rzeczywistości „niedaleko upadło jabłko od jabłoni”. W takiej sytuacji poznając charakterystykę młodszej generacji, oglądamy niczym w zwierciadle nasze własne cechy. Przyjęcie tego punktu widzenia ma podstawową zaletę. Przy analizie problemów i wad dostrzeganych w młodym pokoleniu niezwykle łatwo zidentyfikować ich źródła. Tkwią one w nas samych. Ułatwia to nieco formułowanie i proponowanie środków zaradczych, mających na celu ograniczenie uznanych przez nas za patologiczne zachowań. Prezentowany artykuł przedstawia część wyników badań¹ prowadzonych przez autora w ciągu kilku lat w Instytucie Socjologii UMCS w Lublinie, których głównym celem było poznanie orientacji życiowych lubelskiej młodzieży. Badania realizowano w lubelskich liceach, które można zaliczyć do elitarnych, oraz wśród studentów, co daje podstawy do twierdzenia, iż zarejestrowane i opisane skłonności do nielegalnego zarabiania są nieco zaniżone w porównaniu do całej populacji młodzieży, a szczególnie w szczątkowej tylko postaci opisują formy zarabiania z użyciem przemocy. Założonym celem badań miał być opis skłonności do nielegalnych działań charakterystycznych dla warstwy tzw. białych kołnierzyków, do której to warstwy aspiruje większość badanej młodzieży. Badani uczniowie to członkowie przyszłych elit: politycznej, gospodarczej, opiniotwórczej. Przyszły kształt naszego kraju będzie zależał także od ich postaw i wysiłków.

Jednym z negatywnych efektów transformacji gospodarczej zapoczątkowanej w 1989 roku było pojawienie się na masową skalę ubóstwa² i bezrobocia, które swą masową postać osiągnęło w ciągu pierwszych czterech lat transformacji, kiedy to osiągnęło poziom 16%. W następnych latach aż do roku 1997 stopniowo spadało do poziomu 10,3%. Kolejny okres od roku 1998 do 2005 to ponownie czas silnego wzrostu bezrobocia do poziomu 18%. Następne lata 2006–2008 to czas spadku bezrobocia do poziomu niemal 10% a od 2008 r. notujemy ponownie niewielki wzrost o 2 punkty procentowe. Na tle tych danych sytuacja młodzieży wyglądała wręcz tragicznie, w 2003 roku bezrobotnymi było 42,7%

¹ W badaniach – zrealizowanych przez autora od IV do VI 2003 r. – wzięło udział 853 licealistów (III i IV klasa) z liceów I, II, III, IV, IX oraz z Pallotyńskiego Liceum Ogólnokształcącego i Prywatnego LO im. I. J. Paderewskiego w Lublinie. Od IV do VI 2004 r. realizowane były badania wśród 878 studentów IV roku UMCS na wydziałach: Filozofii i Socjologii, Prawa i Administracji, Biologii i Nauk o Ziemi, Matematyki i Fizyki, Humanistycznym, Pedagogiki i Psychologii. Dane zebrane zostały przy użyciu ankiety audytoryjnej przez studentów Instytutu Socjologii UMCS.

² Współczesne badania nad kategoriami społecznymi, które w największym stopniu poszkodowane zostały w wyniku przemian gospodarczych, jednoznacznie wskazują na rodziny wielodzietne z głównymi poszkodowanymi: dziećmi i młodzieżą na czele. Objawami tego upośledzenia są: niedożywienie, brak możliwości realizacji aspiracji edukacyjnych, co w konsekwencji może prowadzić do dziedziczenia upośledzonej pozycji (Lustig 2001, s. 69–84; Dominik 2005, s. 80–85).

osób w wieku 15–24 lata i „tylko” 8,4% osób liczących 55 lat i więcej.³ Okazuje się, że w nowych realiach społeczno-gospodarczych młodzież jest jedną z najbardziej poszkodowanych kategorii społecznych. Dzieje się tak pomimo powszechnego wysiłku podnoszenia poziomu swoich kwalifikacji i zdobywania wyższego wykształcenia. W takiej sytuacji możemy odczuwać pewien niepokój, jeśli porównamy dane o wysokości bezrobocia z najważniejszymi wartościami, celami, do jakich zmierza dzisiejsza młodzież.

ORIENTACJE ŻYCIOWE MŁODZIEŻY LUBELSKIEJ

Okazuje się, że tym najważniejszym celem dążeń jest dzisiaj – dla ponad połowy licealistów (53,3%) i studentów (56,3%) – ciekawa praca zgodna z zainteresowaniami oraz szczęśliwe życie rodzinne (57,9% licealiści i 66,9% studenci). **Takie wyniki w konsekwencji oznaczają to, że znaczna część tej kategorii osób pozbawiona jest lub ma bardzo utrudnione szanse pełnej realizacji swych aspiracji, przy równoczesnym stosowaniu społecznie akceptowanych środków.** Dzisiaj długa sumienna edukacja nie daje już gwarancji na znalezienie ciekawej pracy zgodnej z zainteresowaniami i zapewniającej zaspokojenie znacznie rozbudzonych w nowym ustroju materialnych aspiracji. Wybór „szczęśliwego życia rodzinnego” – jako kolejnej wartości – nie może nastrajać nas optymistycznie i dać nadziei na rozładowanie przez młodzież na łonie rodziny frustracji spowodowanej brakiem pracy, ponieważ ponad 90% badanych uważa, że do tego, by osiągnąć szczęście rodzinne, ważne lub konieczne są dobre warunki materialne, a warunkiem założenia rodziny jest znalezienie „stałej pracy” lub osiągnięcie stabilizacji materialnej (Tabela 2). Nawet jeśli weźmiemy pod uwagę miłość, którą wysoko cenią licealiści (50,4%), jak i studenci (38,8%), którzy częściej wyobrażają ją sobie pod postacią życia rodzinnego, to **trudno nie zauważyć, iż nawet najbardziej idealistyczne cele młodego pokolenia są bardzo silnie zakorzenione w wartościach materialnych. Możemy powiedzieć o pewnego rodzaju współczesnym „uziemienu” marzeń i ideałów.**

Blisko co czwarty badany (24,3% licealistów i 25,8% studentów) swój sukces życiowy wiąże ze zdobyciem majątku, osiągnięciem wysokiej pozycji materialnej, a co piąty (17,8% studentów i 21,3% licealistów) badany przez „sukces życiowy” rozumie „życie barwne, pełne emocji i rozrywek”. Jak możemy zauważyć na podstawie prezentowanych danych, na dzisiejsze rozumienie tego, co jest najważniejsze w życiu, bardzo silny wpływ mają przemiany gospodarcze, których funkcją jest wzrost aspiracji konsumpcyjnych zaspokajanych dzięki przepustce do lepszego świata, jaką jest praca. Wyniki badań lubelskich nad młodzieżą nie

³ *Rocznik Statystyczny GUS*, Warszawa 2003.

Tabela 1. Rozumienie sukcesu życiowego⁴ (NS=878, NL=853)

Co dla Ciebie jest osiągnięciem sukcesu życiowego?	Licealiści N=853	Studenci N=878
Bycie użytecznym dla innych	12,5	14,1
Życie zgodne z zasadami religijnymi	17,1	13,3
Ciekawa praca zgodna z zainteresowaniami	53,3 (12,7%)	56,3 (15,1%)
Zdobycie władzy politycznej	6,1	6,4
Osiągnięcie sukcesu w dziedzinie sztuki lub nauki	9,3	11,7
Szczęśliwe życie rodzinne	57,9 (27,3)	66,9 (37,4)
Życie barwne, pełne emocji, rozrywek	21,3	17,8
Osiągnięcie wysokiej pozycji zawodowej, zrobienie kariery	27,4	26,7
Zdobycie majątku, osiągnięcie wysokiej pozycji materialnej	24,3	25,8
Miłość, przyjaźń	50,4 (22%)	38,8 (12,8%)
Życie bez problemów, święty spokój	10,3	9,6
Inne	1,9	1,1

odbiegają od wyników badań ogólnopolskich nad młodzieżą, w których – jak zauważono – praca traktowana jest instrumentalnie i służy przede wszystkim zdobyciu pieniędzy na realizację odpowiedniego stylu życia. Wzorów dostarcza młodym ludziom dzisiejsza kultura masowa rozpowszechniana w mediach (Fatyga 2002, s. 306).

Tabela 2. Liceum 2003 (N=853)

	Jaki jest najdogodniejszy moment na pierwsze dziecko?	Tak (%)
1	po uzyskaniu matury	0,7
2	w czasie studiów	2,2
3	po ukończeniu studiów	9,8
4	po znalezieniu stałej pracy	20,0
5	po osiągnięciu stabilizacji materialnej (mieszkanie, samochód)	44,8
6	po osiągnięciu sukcesu zawodowego	3,1
7	takich rzeczy się nie planuje	10,0
8	inny	5,9
9	nie mam zdania	3,5

Wzrostowi aspiracji konsumpcyjnych towarzyszy równoczesny wzrost poczucia zagrożenia na niestabilnym rynku pracy, co pociąga za sobą przemiany w sferze kultury. Praca w założeniu młodzieży ma umożliwiać dziś stopniowe osiągnięcie zakładanych sobie celów: zdobycie stabilizacji materialnej i w konsekwencji pozwolić na założenie rodziny. Dla 65% (Tabela 2 – kategorie 4 i 5) badanych licealistów takie są zakładane kolejne etapy osiągania sukcesu w życiu. Dłate-

⁴ Badani mogli wybrać nie więcej niż trzy odpowiedzi, a następnie mieli je uporządkować według ważności. W nawiasach podane są procenty badanych stawiających daną wartość na pierwszym miejscu.

go nie może dziwić, że najważniejszym dzisiaj czynnikiem przy wyborze pracy zawodowej, jaki młodzi ludzie wymieniają, to wysokość wynagrodzenia (64,3% licealistów i 68% studentów).

Tabela 3. Cechy szczęśliwej rodziny (NS=878, NL=853)

	Na ile Twoim zdaniem niżej wymienione cechy są ważne do tego, aby można było mówić o szczęśliwej rodzinie?	Konieczne		Ważne, ale niekonieczne		Mało ważne		Nieważne	
		lice.	stud.	lice.	stud.	lice.	stud.	lice.	stud.
1	ślub kościelny	35,7	31,3	37,8	43,5	13,0	15,4	13,5	9,8
2	posiadanie dziecka	38,2	44,3	47,9	43,3	7,7	8,8	6,2	3,6
3	posiadanie dwojga dzieci	17,0	15,2	43,0	44,3	28,0	29,5	12,1	11
4	posiadanie więcej niż dwojga dzieci	6,9	7	28,3	29,7	38,3	44	26,5	23
5	ślub cywilny	31,7	23	32,0	42,5	21,8	22,1	14,5	12,4
6	wzajemny szacunek partnerów	95,1	94,1	3,1	4,6	0,7	0,5	1,1	0,8
7	udane życie erotyczne	60,7	72,4	34,0	24,4	4,3	2,4	1,1	0,8
8	wzajemne wspieranie i opieka partnerów	93,7	94	4,2	5,1	1,3	0,5	0,8	0,4
9	dobrze warunki materialne	30,1	40,6	61,7	55,4	7,1	3,7	1,1	0,3
10	czułość w związku	91,1	90,8	7,1	7,9	0,7	0,6	1,1	0,7
11	wzajemna wierność partnerów	90,8	91,4	6,6	6,9	1,8	0,9	0,8	0,8
12	podobne zasady moralne	58,7	61,8	36,8	35	3,4	2,1	1,1	1,2
13	wspólne zainteresowania	27,0	25,3	57,0	61	13,5	12,2	2,5	1,5
14	identyczne wyznanie	15,7	17,3	45,8	41,1	25,9	28,6	12,6	13
15	identyczne wykształcenie	4,8	5,1	32,1	39,2	39,9	40,7	23,3	15
16	taka sama narodowość		3,8		24,5		40,8		30,9
17	taka sama rasa		5,7		22		39,4		32,9
18	mała różnica wieku		4,4		24,9		41,3		29,4
19	duża różnica wieku		1,9		17,6		45,6		34,9

Badani w Lublinie licealiści i studenci, mając do wyboru kilkanaście czynników, które ich zdaniem mają wpływ na szczęście w rodzinie, **najrzadziej** wskazywali na „**dobrze warunki materialne**” jako czynnik **nieważny** do osiągnięcia szczęścia (Tabela 3). Jedynie 1,1% licealistów i 0,3% studentów twierdzi, że „dobrze warunki materialne” są nieważne dla osiągnięcia szczęścia w rodzinie. Porównując ją z innymi kategoriami, można zauważyć, że jest niemal tak ważna jak „posiadanie dziecka”. Biorąc pod uwagę dwie kategorie odpowiedzi: „konieczne” oraz „ważne, ale niekonieczne”, staje się jednym z najczęściej wybieranych czynników obok wzajemnego szacunku, wspierania, wierności i udanego życia erotycznego partnerów.

Przedstawione wyniki badań wskazujące na wysoki poziom „materializmu” młodzieży, przy równoczesnej wysokiej ocenie rodziny i pracy, nie odbiegają od współczesnych wyników badań nad populacją generalną. Rodzina jako wysoko ceniona wartość utrzymuje się bardzo wysoko w badaniach od wielu lat i ustępuje jedynie „zdrowiu” (Czapiński, Panek 2004, s. 151). Podobne wnioski wypływają,

jeśli porównamy wyniki badań dzisiejszych licealistów z licealistami z roku 1972 i 1973⁵ (Sułek 1989, s. 304–307). Ostatnich kilkanaście lat to także czas wzrostu wartości pracy zawodowej. Bardzo szybko od 1989 roku Polacy przemienili się w jeden z najdłużej pracujących narodów w porównaniu z innymi Europejczykami. Socjologowie, którzy badają zjawisko przemian mentalności Polaków w ciągu ostatnich 15 lat, zwracają uwagę na rozpowszechnienie się „orientacji materialistycznej czy też, mówiąc inaczej, pragmatyzacji świadomości. Dla Polaków najważniejszy jest zatem sukces w pracy oraz gwarancja odpowiedniego standardu ekonomicznego” (Ziółkowski 2001, s. 240). **W takiej sytuacji mówienie o zasadniczej odmienności postaw młodszego pokolenia jest – jak się wydaje – zwykłym nieporozumieniem. W kwestii podstawowych aspiracji, celów życiowych, nie ma żadnych różnic między dzisiejszymi licealistami i studentami a ich rodzicami. Młodzież dzisiejsza przejęła bez większego oporu podstawowe wartości, na które od wielu lat stawiają ich rodzice i stara się je realizować w świecie, w którym mamy do czynienia z nagłym wzrostem oczekiwań w kwestii minimalnych standardów życia materialnego. Trudności w sprostaniu tym materialnym oczekiwaniom są głównym powodem poczucia frustracji młodego pokolenia.**

Obecna sytuacja na rynku pracy zmusza do zastanowienia się nad konsekwencjami braku możliwości zrealizowania tych aspiracji. Wśród tych konsekwencji najczęściej wymienia się: **spadek liczby małżeństw, zmniejszoną dzietność rodzin⁶, wzrost agresji i przestępczości, emigrację itp.** Rodzi się w sposób naturalny pytanie, jak się zachowają lubelscy licealiści i studenci, co będą robić kiedy okaże się, że wymarzona ciekawa i dobrze płatna praca jest tylko dla wybranych? Jak będzie wyglądała ich przyszłość? Jakie wybiorą strategie radzenia sobie z brakiem pracy: legalne czy nielegalne?

MŁODZIEŻ A NIELEGALNE DZIAŁANIA ZAROBKOWE

Robert Merton w swoich analizach dotyczących społecznych podstaw zachowań przestępczych wyróżnił 5 typów adaptacji społecznej w warunkach anomii, czyli sytuacji kiedy mamy do czynienia z „rozbieżnością pomiędzy normami i celami kulturowymi a społecznie ustrukturuowanymi możliwościami działania członków grupy zgodnie z tymi normami. W takim ujęciu wartości kulturowe mogą się przyczyniać do wywołania zachowań sprzecznych z tym, do czego

⁵ „Badani przez nas młodzi ludzie u progu dorosłego życia cenią sobie przede wszystkim takie dobra, które zaspokajają ich własne potrzeby psychiczne i potrzeby afiliacyjne, więc miłość, i szczęście rodzinne, przyjaźń, ciekawą pracę” (Sułek 1989, s. 304).

⁶ Liczba urodzeń zmniejszyła się od 1989 roku z 564,4 tys. do 370 tys. w roku 2001, a liczba małżeństw z 255,4 tys. do 195,1 tys.

same zobowiązują” (Merton 1982, s. 226). Jednym z tych sposobów adaptacji jest innowacja, czyli uznanie wartości naczelných, ogólných celów społeczeństwa przy jednoczesnym odrzuceniu społecznie uznanych środków ich osiągnięcia. Jeśli zastosujemy tę perspektywę teoretyczną do analizy zebranych danych, aby ocenić prawdopodobieństwo wyboru którejś z tych strategii radzenia sobie, to okazuje się, że licealiści w sytuacji zablokowania oficjalnych, możliwości osiągnięcia „sukcesu życiowego” (praca dająca zadowolenie, szczęśliwe życie rodzinne) charakteryzują się wysoką skłonnością do korzystania ze środków mniej oficjalnych, czyli wysoką „innowacyjnością”. Postawieni wobec dylematu zarabiać czy być uczciwymi duża część wybiera zarabianie.⁷ Jednak uważnie przyglądając się tym skłonnościom, można zauważyć, że cechą charakterystyczną tych wyborów jest preferowanie działań wymagających pewnego zasobu wiedzy, umiejętności w posługiwaniu się nowoczesnymi urządzeniami technicznymi oraz zmysłu organizacyjnego. Młodzi licealiści i studenci nawet w przypadku wyboru zajęć nielegalnych preferują te, w których mają szansę wykorzystać swoje rozwijane zdolności i zainteresowania – często bardzo wysoko cenione przez społeczeństwo. W przypadku wyboru spośród dziewięciu możliwości (Tabela 4) najmniejsze opory badanych budziło utrzymywanie się dzięki sprzedaży pirackich kopii płyt, programów komputerowych, filmów. Blisko co czwarty (24,1%) badany licealista i co ósmy student w zasadzie mógłby tak zarabiać (w tym blisko połowa biorących udział w badaniach chłopców). Jedynie co trzeci badany licealista (32,3%) i niespełna połowa studentów (43,8%) odpowiada, że nigdy się na to nie zdecyduje. Sytuacja ta jest odzwierciedleniem powszechnej akceptacji dla tzw. piractwa, które już dzisiaj dla wielu młodych ludzi jest sposobem jeśli nie na wejście w świat „biznesu”, to z pewnością na realizację własnych potrzeb i zainteresowań muzycznych i jest raczej powodem szacunku lub nawet nobilitacji w kręgu najbliższych znajomych niż potępienia. Na obecny stan rzeczy silny wpływ mają z pewnością aktualne możliwości techniczne, które powodują, że praktycznie każdy posiadacz komputera z dostępem do Internetu i nagrywar-ki może rozpocząć „działalność produkcyjną”, nielegalnie ściągając zgromadzone pliki muzyczne z portali internetowych lub w ramach wzajemnej wymiany plików tzw. P2P.⁸ O ogromnej popularności, jaką cieszy się ta forma nabywania muzyki,

⁷ W czerwcu 2002 roku tuż po pierwszych badaniach wśród lubelskich uczniów miejscowe media doniosły o aresztowaniu dwóch licealistów podejrzanych o kopiowanie i wprowadzanie do obrotu fałszywych banknotów.

⁸ Wzrastająca wciąż powszechność i łatwość dostępu do muzyki, jej nieodpłatnego ściągania i kopiowania na wszelkie nośniki przez internautów – dzięki postępowi technicznemu – może w konsekwencji uczynić nieopłacalnym „profesjonalne” (komercyjne) działania w tym kierunku. Wskazuje na to szybki rozwój internetowych sieci darmowej wymiany plików muzycznych i filmowych. W takiej sytuacji może zmaleć liczba chętnych na kupno pirackich płyt z nagraniami muzycznymi, a nawet wyeliminować „bazarowe” piractwo. Rozwój tych sieci może być przyspie-

świadczą dane mówiące o ilości użytkowników tych sieci. W ciągu pierwszych dziewięciu miesięcy od powstania w roku 1999 Napstera – pierwszej sieci umożliwiającej wymianę plików muzycznych – z jego usług skorzystało 10 milionów internautów. Po następnych dziewięciu miesiącach użytkowników sieci wymiany było już 80 milionów. Obecnie największą siecią P2P jest Kazaa skupiająca ponad 100 milionów użytkowników. Badania w krajach, które mają dobrze rozwiniętą sieć internetową, obrazują masowy charakter zjawiska ściągania plików z Internetu. Dane przekazane przez Ipsos-Insight w 2002 roku mówią o 60 milionach Amerykanów pobierających pliki muzyczne z sieci. Stanowiło to 28% mieszkańców powyżej 12 roku życia (Lessig 2005, s. 93). Na podstawie danych firmy Gemius Traffic możemy powiedzieć, że w Polsce, gdzie sieć szybkiego Internetu jest jeszcze stosunkowo słabo rozwinięta, jest około pół miliona osób ściągających pliki z Internetu. Tyle osób odwiedziło tylko we wrześniu 2005 roku stronę www.napisy.pl, która udostępnia listy dialogowe do filmów w dużej części – jak można przypuszczać – ściąganych nielegalnie.⁹ „Wyprodukowane” w ten sposób płyty z filmami, muzyką, gramami oraz programami komputerowymi mogą być bez większego ryzyka sprzedane nie tylko na popularnych wciąż bazarach, ale także na jednej z licznych aukcji internetowych. Rosnącej popularności tego kanału dystrybucji dowodzą zwiększające się co roku obroty na aukcji portalu Allegro, które w 2002 wynosiły 171,2 milionów złotych, a w 2004 już 831,5 milionów.

Mniejszą akceptację jako forma zarabiania – chociaż i tak zaskakująco silną – zarówno wśród studentów, jak i licealistów uzyskują: sprzedaż alkoholu bez znaku akcyzy (12,9% w zasadzie tak, 60,1% nigdy), przemyt (10,2% w zasadzie tak i tylko 58,7% nigdy). Licealiści zaskakująco często wybierali także „odzyskiwanie siłą długów” (10,6% w zasadzie tak, 66,5% nigdy). Popularność właśnie tych sposobów zarabiania (poza odzyskiwaniem długów) wśród młodzieży można tłumaczyć „czystością” zajęć – nie widać tu bezpośrednio „ofiary” działalności (ofiara jest tu abstrakcyjny skarb państwa), pewnym pozorem prowadzenia własnej działalności gospodarczej oraz skutecznością tych działań w osiągnięciu „sukcesu życiowego”, czyli wysokiej zyskowności zajęcia. Nie bez znaczenia jest tu oczywiście duża akceptacja społeczna zjawiska w postaci licznych klientów

szony przez ustawowe zalegalizowanie tej działalności, co niedawno nastąpiło we Francji (Różyński 2005, s. 35).

⁹ Zjawisko elektronicznego piractwa nie pojawiło się oczywiście wraz z rozpowszechnieniem Internetu i nie jest właściwością charakterystyczną dla dzisiejszego młodego pokolenia. Z pewnością pamiętamy jeszcze czasy handlu bazarowo-chodnikowego z początku lat 90. w Polsce, którego poważnym elementem był handel kasetami magnetofonowymi i wideo kopiowanymi bez zezwolenia na masową skalę. Badania przeprowadzone przez Biuro Badań Technicznych Kongresu w 1988 w Stanach Zjednoczonych pokazują, że 40 procent mieszkańców powyżej 10 roku życia kopiowało muzykę na kasyety magnetofonowe.

tańszego „towaru” oraz najprawdopodobniej niski poziom świadomości rodziców wychowujących swoje dzieci. Wyniki badań przeprowadzonych przez firmę GfK Polonia pokazują, że prawie połowa badanych przyznała się do kupowania podrobionej markowej odzieży, 46% chodzi w podrobionym obuwiu, 38% kupuje nielegalnie wytwarzane kosmetyki, a prawie co trzeci nabywa pirackie płyty CD, DVD i z oprogramowaniem komputerowym (Domaszewicz; Gazeta Wyborcza 14 marca 2004, s. 23). Jak widać, najmniejsze potępienie uzyskują te kategorie zachowań przestępczych, które mają jakiś związek z przestępczością gospodarczą i jak wykazują badania, stanowią bardzo dynamicznie rozwijający się segment przestępczości. Jak zauważa K. Frieske (2002, s. 200–224) „przestępstwa gospodarcze – a zatem przestępstwa przeciwko akcyzie, przestępstwa skarbowe i przestępstwa przeciw obrotowi gospodarczemu, a także oszustwa i fałszerstwa gospodarcze, stanowią 7–8% przestępczości”. Tego rodzaju zachowania są wyrazem obecności w dzisiejszych czasach – w dużej skali – mentalności nazywanej przez badaczy „podmiotowo-ekspansywno-indywidualistyczną”. Charakteryzuje się ona aktywnym dążeniem do zaspokajania swoich egoistycznych potrzeb, często niezgodnie z ogólnie przyjętymi normami, nie dbając o dobro społeczności i równocześnie nie oczekując od niej pomocy. Według M. Ziółkowskiego „typ ten pojawia się nieco częściej w grupach osób lepiej wykształconych, dysponujących większym kapitałem kulturowym” (Ziółkowski 2001, s. 246). Upowszechnienie tej postawy wśród młodzieży może być zatem wynikiem zwykłej imitacji, a nie wyrazem jakiejś szczególnej podatności na degenerację.

Tabela 4. Skłonności do nieoficjalnego sposobu zarabiania (NS=878, NL=853)

	Gdybyś nie mógł znaleźć oficjalnej pracy, czy zdecydowałbyś się na poniższe sposoby zarabiania?	W zasadzie tak		Po dłuższym namyśle		W wyjątkowych okolicznościach		Nigdy	
		lice.	stud.	lice.	stud.	lice.	stud.	lice.	stud.
1	przemyt	10,2	6,7	6,3	7,1	24,8	23,9	58,7	62,3
2	sprzedaż pirackich kopii (płyty, programów komputerowych, filmów)	24,1	12,8	14,9	13,3	28,6	30,1	2,3	43,8
3	sprzedaż alkoholu bez znaków akcyzy	12,9	7,0	8,0	10,2	19,0	21,2	60,1	61,6
4	sprzedaż narkotyków dorosłym	8,1	1,9	3,1	1,9	8,1	6,7	80,7	89,5
5	uprawianie seksu za pieniądze	3,8	2,0	2,7	1,7	5,0	5,0	88,5	91,3
6	sprzedaż narkotyków dzieciom i młodzieży do 18 roku życia	5,7	0,8	2,3	0,8	4,5	2,2	87,5	96,2
7	drobne kradzieże (radia, rowery)	3,8	2,1	4,1	2,5	9,5	9,9	82,6	85,5
8	kradzież samochodów	4,4	2,0	3,2	3,0	7,5	6,9	84,9	88,1
9	odzyskiwanie siłą długów	10,6	3,5	6,4	5,6	16,5	14,4	66,5	76,4
10	czasowa emigracja zarobkowa		57,1		19,1		14,1		9,7
11	stała emigracja zarobkowa		27,9		26,9		23,9		21,3

W wyborach dokonanych przez badanych można wyraźnie zauważyć pewną selektywność, która wynika – jak można przypuszczać – z niedostatecznej pracy instytucji wychowujących: szkoły, rodziny, kościoła. Jak widać (Tabela 4) największe opory mieli badani z wyborem kategorii „uprawianie seksu za pieniądze” (3,8% odpowiedzi w zasadzie tak, 88,5% odpowiedzi nigdy wśród licealistów) oraz sprzedaż narkotyków dzieciom i młodzieży do 18 roku życia (0,8% wśród studentów i 5,7% odpowiedzi „w zasadzie tak” licealistów, 96,2% i 87,5% odpowiedzi „nigdy”). Fakt tak niskiej skłonności młodzieży do wybierania prostytutki jako formy zarabiania świadczy o tym, że **sama presja moralna społeczeństwa, poczucie akceptacji i uznanie, jakie uzyskujemy, może być często bardzo skutecznym środkiem kontroli zachowań, niezależnie od towarzyszących im sankcji karnych. Poczucie wstydu może być równie silnym czynnikiem kontroli społecznej jak groźba pozbawienia wolności.** Koniecznym jednak warunkiem skutecznej kontroli społecznej jest przekazanie dzieciom w procesie socjalizacji odpowiednich wartości (co jest możliwe dzięki wiarygodności „dawcy” weryfikowanej poprzez codzienną obserwację jego zachowań) oraz wysoki stopień integracji społecznej, niezbędnej do stosowania nieformalnych sankcji wobec nonkonformistów. Wyniki badań w Lublinie wskazują wysoką skuteczność kontroli w zakresie prostytutki – trudno przypuszczać, by opór przed prostytutką wśród badanych wynikał z niezajomości faktu, że nie jest ona karalna – i niską w zakresie „przestępstw gospodarczych”. Ma to z pewnością związek z silnym oddziaływaniem norm religijnych i obyczajowych w sferze zachowań seksualnych i przyswojenie przez młodzież tych norm. Silne oddziaływanie norm moralnych, wyrażające się w niskiej skłonności do podjęcia pewnych działań, daje się także zauważyć w przypadku deklaracji handlu narkotykami. Zarówno licealiści, jak i studenci wykazują większe opory przed sprzedażą narkotyków dzieciom i młodzieży do 18 roku życia niż dorosłym. Wśród studentów jest to najrzadziej wybierana kategoria (0,8%). Jednak sprzedaż narkotyków dorosłym deklaruje chęć 8% licealistów, co w przyszłości może być powodem tego, że będziemy mieli do czynienia z sytuacją jak w Stanach Zjednoczonych, gdzie – jak policzono – działa ponad 11 tysięcy regularnych i prawie 13 tysięcy dorywczych handlarzy wybierających ten „zawód” z wyrachowania i chęci wysokiego zysku. Osoby takie ryzyko wpadki wpisują w koszty działalności, a ich dochody netto wyniosły prawie 300 milionów dolarów (Luttwak 2000, s. 122). Inne badania prowadzone w Polsce – poza badaniami w Lublinie – zwracają uwagę na zagrożenie „przestępstwami racjonalnymi”. Badania prowadzone prof. T. Hanauska z UJ w Krakowie mówią, że co czternasta osoba w wieku od 14 do 22 lat, pochodząca z miast liczących powyżej stu tysięcy mieszkańców, wybrałaby przestępstwo jako sposób na życie (A. Filas, P. Kudzia, G. Pawełczyk 2001, s. 21–23). Bardzo interesujące w tym przypadku są także występujące różnice między dziewczynami

i chłopcami w akceptacji dewiacyjnych zachowań. W przypadku każdej kategorii zachowań chłopcy uzyskują wielokrotną przewagę nad dziewczynami, co może być wyrazem znacznie silniejszej motywacji do odniesienia sukcesu (mogącej świadczyć o sile tradycyjnych oczekiwań wobec mężczyzn jako osób odpowiedzialnych za utrzymanie rodziny) lub informować nas o istotnych różnicach w przyswojeniu sobie kulturowo akceptowanych sposobów osiągnięcia sukcesu.¹⁰

Z danych przedstawionych powyżej można mimo wszystko wyciągnąć wnioski optymistycznie nastrojające na przyszłość. Chodzi mi o wyraźną różnicę w odpowiedziach między licealistami a studentami. Jak sądzę, wynikają one przede wszystkim z większej możliwości wyboru studentów, którzy w pytaniu dostali dwie dodatkowe kategorie odpowiedzi dotyczące czasowego oraz stałego wyjazdu za granicę w celach zarobkowych¹¹, cieszące się największą popularnością (czasowy wyjazd zarobkowy wybrało 57% studentów, stałą emigrację 27%).

Tabela 5. Skłonności do nieoficjalnego sposobu zarabiania w sytuacji niskiej płacy (NL=853, NS=878)

	Gdyby oficjalna praca nie dawała ci szans na osiągnięcie stabilizacji życiowej, to czy wybrałbyś...?	W zasadzie tak		Po dłuższym namyśle		W wyjątkowych okolicznościach		Nigdy	
		lice.	stud.	lice.	stud.	lice.	stud.	lice.	stud.
1	przemyt	9,6	5,9	5,5	7,6	22,8	20,8	62,1	65,7
2	sprzedaż pirackich kopii (płyt, programów komputerowych)	21,2	11,2	13,6	11,8	28,4	28,1	36,8	48,9
3	sprzedaż alkoholu bez znaków akcyzy	10,2	5,6	7,5	8,5	19,8	18,6	62,5	67,3
4	sprzedaż narkotyków dorosłym	6,3	2,0	2,6	1,5	9,0	6,6	82,1	89,9
5	uprawianie miłości za pieniądze	3,5	1,4	1,4	1,5	4,3	4,8	90,7	92,3
6	sprzedaż narkotyków dzieciom i młodzieży do 18 roku życia	4,5	0,6	1,6	0,9	6,3	2,5	87,7	96
7	drobne kradzieże (radia, rowery)	3,6	2,1	3,6	2,5	9,2	8,5	83,6	87
8	kradzież samochodów	4,1	2,0	2,7	2,8	7,5	6,4	85,7	88,8
9	odzyskiwanie siłą długów	7,9	2,7	5,3	6	14,7	11,6	72,1	79,8
10	przyjmowanie łapówek	12,1	8,5	13,2	10,2	23,1	20,8	51,7	60,6
11	zaniżanie dochodów i należnych do zapłaty podatków	17,7	13,7	14,2	16,1	25,2	23	42,8	47,2
12	czasowa emigracja zarobkowa		51,5		20,8		17,9		9,8
13	stała emigracja zarobkowa		27,2		27,5		23,3		22

¹⁰ Wyniki badań lubelskich potwierdzają założoną przez J. Mariańskiego w badaniach młodzieży polskiej w roku 1988/1989 hipotezę o wyższym stopniu „rygoryzmu moralnego” kobiet w porównaniu z mężczyznami. W badaniach tych zauważono także pojawienie się wyraźnego związku religijności z rygoryzmem w ocenach moralnych (Mariański 1991, s. 65–66).

¹¹ Badania wśród studentów realizowano przed referendum i tuż po nim w sprawie wstąpienia w strukturę Unii Europejskiej, czyli w trakcie ożywionej dyskusji na temat otwarcia nowych rynków pracy dla Polaków.

Ta nowa i już bardzo popularna droga do realizacji własnych aspiracji – co mogliśmy w ciągu kilku ostatnich lat obserwować nie tylko w deklaracjach badanych, ale również z danych świadczących o tym, że blisko 1,5 mln Polaków pracuje w Wielkiej Brytanii – z pewnością zmniejszyła prawdopodobieństwo podejmowania działań nielegalnych wśród młodzieży aktywnej, dynamicznej, dobrze wykształconej i podchodzącej bez sentymentów do apeli o patriotyczną postawę i wzywających do budowania dobrobytu ojczyzny w miejscu urodzenia. Mimo uwzględnienia możliwości wyjazdów zarobkowych liczba studentów wybierających nielegalne formy zarabiania i tak zostaje znacząco wysoka. Są to – jak można przypuszczać – ci, którzy łatwiejszym i pewniejszym źródłem dochodu uznają omijanie prawa. Pozostaje jedynie mieć nadzieje, że sytuacja na rynku pracy, jaką za kilka lat zastaną, nie będzie ich do tego zmuszać.

Licealiści i studenci pytani byli ponadto o sposoby postępowania w sytuacji, kiedy wykonywana przez nich oficjalna praca nie da im możliwości osiągnięcia stabilizacji życiowej (własne mieszkanie, dochody umożliwiające utrzymanie rodziny). Mimo że sytuacja, o którą pytamy, wydaje się być znacznie mniej dotkliwa niż w pytaniu wcześniejszym – co powinno wpłynąć na deklarowane zachowania – odpowiedzi różnią się jedynie nieznacznie, co potwierdza instrumentalne traktowanie pracy przez dzisiejszą młodzież (Tabela 5). Praca w ich wyobrażeniach powinna zapewniać możliwość realizacji upowszechnianego w mediach stylu życia, charakteryzującego się znacznie wyższymi – w porównaniu z pokoleniem rodziców – standardami konsumpcji. Nie maleje w sposób znaczący żadna kategoria zachowań dewiacyjnych, a na bardzo wysokim poziomie utrzymują się sposoby nielegalnej „przedsiębiorczości” (przemyt 9,6% licealistów i 5,9% studentów, piractwo 21,2% i 11,2%, sprzedaż alkoholu bez akcyzy 10,2% oraz 5,6%). Ponadto badani wykazywali równie silną skłonność do wybierania takich kategorii, jak: przyjmowanie łapówek (12,1% licealistów i 8,5% studentów deklarujących w zasadzie tak, tylko 51,7% i 60,6% nigdy), zaniżanie dochodów i należnych do zapłaty podatków (17,7% licealistów i 13,7 studentów deklarujących w zasadzie tak, tylko 42,8% i 47,2% nigdy). O ile popularność piractwa wśród uczniów i studentów można było tłumaczyć bezpośrednim zaangażowaniem w ten proceder, jego oswojeniem, o tyle skłonności do łapówkarstwa mogą wynikać jedynie z obserwacji (pośredniej lub bezpośredniej) społecznego przyzwolenia dla tego zjawiska. Deklaracje młodego pokolenia mogą być wskaźnikiem popularności postawy obywatelskiej i stanu polskiego społeczeństwa obywatelskiego, jeśli jednym z jego wymiarów jest zaangażowanie i troska o dobro wspólne. Jak widzimy dla dużej części młodzieży liczy się tylko własne dobro.

DOROŚLI WOBEC NIELEGALNYCH SPOSOBÓW ZARABIANIA

Popularność takich form dorabiania, jak: zaniżanie dochodów i należnych do zapłaty podatków, przyjmowanie łapówek ponownie dowodzi silnego wpływu otoczenia społecznego na zachowania i wybory dokonywane przez młode pokolenie. Jest – w tym przypadku – dowodem na szerokie przyzwolenie społeczeństwa dla tego typu zachowań. Dowodzą tego między innymi wyniki badań ośrodków analizujących stan opinii publicznej na przestrzeni kilku ostatnich lat, które w zaskakująco wysokim stopniu zgadzają się z wynikami badań lubelskiej młodzieży. W badaniach zrealizowanych przez CBOS w dniach 15–17 maja 1997 roku na reprezentatywnej próbie dorosłych Polaków zapytano o stosunek do różnych kwestii nagannych moralnie lub czynów bezprawnych, w tym o stosunek do „dokonywania fikcyjnych darowizn, by zapłacić mniejszy podatek”. Jak się okazuje, procent akceptujących to zachowanie dorosłych Polaków jest taki sam jak wśród badanej kilka lat później młodzieży w Lublinie i wynosi 17%. Wyższą od przeciętnej tolerancję dla tego zjawiska przejawiały osoby z wyższym wykształceniem (35%), osoby o wysokich dochodach w rodzinie: kadra kierownicza i inteligencja (30%), pracownicy fizyczno-umysłowi (24%), prywatni przedsiębiorcy (21%) (Pankowski, s. 41–47). Jeśli weźmiemy pod uwagę te dane, to trudno – mimo wszystko – wyników badań wśród młodzieży nie potraktować optymistycznie. Optymizm wynikać może z tego, że dzisiejsze elity mają znacznie bardziej swobodny stosunek wobec przestępstw skarbowych niż elity przeszłe (dzisiejsi licealiści i studenci). Na wyższy poziom akceptacji i poszanowania przez młodzież niektórych norm prawnych wpływać może oczywiście charakterystyczny dla ludzi młodego pokolenia idealizm i bezkompromisowość i nie jest wykluczone, że za kilka lat w swoich poglądach upodobnią się do swoich rodziców. Na brak poszanowania norm prawnych wśród dorosłych Polaków wskazują także nieustanne doniesienia mediów (także regionalnych¹²) o korupcji wśród lekarzy, pracowników sądu, służb celnych, polityków, wojska, policji, działaczy sportowych itd., jak i wyniki badań opinii publicznej dotyczących postaw wobec korupcji. Skala tego zjawiska jest już tak duża, że rozważania na temat kryzysu państwa przestały odbywać się jedynie w wąskim kręgu badaczy akademickich, stały się przedmiotem obrad parlamentarnych, a walka z tym problemem przybiera formę instytucjonalną (powołanie Centralnego Biura Antykorupcyjnego z szerokimi uprawnieniami kontrolnymi, antykorupcyjne kampanie medialne). Z wyników badań realizowanych przez CBOS na reprezentatywnych próbach wyłania się niewesoły obraz Polski jako kraju głęboko skorumpowanego:

¹² J. Brzuszkiewicz, *10 tysięcy za łóżko*, „Gazeta Wyborcza” Lublin, 26 listopada 2005; V. Ozminkowicz, B. Waszkiewicz, *Szpitala rzeką łapówek płynące*, „Newsweek” 48/2005, s. 20–23.

1. W Polsce można doprowadzić do uchwalenia ustawy czy zmiany prawa, przekupując parlamentarzystów lub innych polityków. Z opinią tą zgodziło się w 2003 roku 59% Polaków.

2. Wielu wysokich urzędników państwowych czerpie nieuprawnione korzyści z pełnionych funkcji – w roku 2004 twierdziło tak 71% przebadanych osób.

3. Do stwierdzenia „w ostatnich czterech latach dałem komuś prezent lub pieniądze, by załatwić lub przyspieszyć załatwienie sprawy” – przyznaje się 20% Polaków, w tym 37% z wyższym wykształceniem, 38% kadry kierowniczej i inteligencji.

4. „Nawet gdyby zmuszała mnie do tego sytuacja, nie dałbym łapówki” – deklaruje 36% Polaków z wyższym wykształceniem.¹³ Omawiając wyniki tych badań, L. Kolarska-Bobińska zauważa, iż w Polsce szczególnie klasa średnia w coraz większym stopniu bierze udział w zjawiskach patologicznych i wykazuje dla nich przyzwolenie (Kolarska-Bobińska, s. 14–15).

Czy zgadzasz się z opinią, że urzędnicy państwowi:	TAK (%)	
	1997	2003
Załatwiają kontrakty i zamówienia rządowe dla swojej rodziny i kolegów prowadzących firmy prywatne	78	81
Biorą łapówki za załatwienie sprawy	72	85
Obsadzają krewnych i znajomych na stanowiskach w urzędach, spółkach, bankach itp.	69	91
Wykorzystują pieniądze publiczne na rzecz swojej partii	56	67

Źródło: CBOS.

W innych badaniach zrealizowanych przez TNS OBOP w sierpniu 2005 roku 29% Polaków przyznaje, że w ostatnich 12 miesiącach ktoś z ich bliskich, chcąc załatwić jakąś sprawę, musiał dać łapówkę. W opinii ankietowanych za łapówkę można załatwić przyjęcie do pracy (78%), decyzję w urzędzie (75%), wyrok sądu (65%) albo zapis w ustawie (68%), a nawet unieważnienie ślubu kościelnego (26%).¹⁴ Za najbardziej skorumpowane zawody uważa się sędziów sportowych (52%), lekarzy (48%), posłów (42%), policjantów (35%), prokuratorów (33%) sędziów (32%). Oceniając w ramach tego raczej niezwykłego kontekstu – jakim jest stan obecnych elit – postawy młodzieży, trudno jest upierać się przy tezie o wyjątkowym zdeprawowaniu i zdemoralizowaniu młodszego pokolenia, o istnieniu „pokolenia T(ransformacji)” zakażonego i wyniszczzonego wirusem agresji

¹³ Badania Instytutu Spraw Publicznych i Programu Przeciw Korupcji z roku 1999/2000.

¹⁴ W styczniu 2006 roku media informowały o kierownicze jednego z Urzędów Stanu Cywilnego na Podkarpaciu, która udzieliła 14 fikcyjnych ślubów obcokrajowcom. Za każdy pobierała 300 zł. Z jej usług korzystali głównie Wietnamczycy, którzy w ten sposób uzyskiwali legalizację pobytu w Polsce.

i bezprawia. O braku podstaw do stawiania takiej tezy świadczą także dostępne dane dotyczące czynów przestępczych popełnianych przez młodzież. Na podstawie statystyk prowadzonych przez policję można zauważyć, że w latach 1995–2001 spadła zarówno liczba przestępstw popełnionych przez nieletnich z 82 tysięcy do 70 tysięcy, jak i zmniejszył się z 8% do 5% udział przestępstw popełnionych przez nieletnich w ogólnej liczbie przestępstw (Frieske 2002, s. 222–223). Kiedy zwracam uwagę na dane dotyczące skali nielegalnych zachowań ludzi dorosłych, nie jest moim zamiarem prosta pointa: młodzież dobra – rodzice źli. Wyciągnąć taki wniosek, znając wyżej przytoczone wyniki badań, byłoby mistrzowską akrobacją. Co więcej, można się domyślać, że przedstawiając postawy i skłonności młodzieży licealnej i studenckiej przedstawiamy obraz tej „lepszey” części młodzieży. W większości pochodzącej z tak zwanych dobrych domów i w związku z tym w znacznie mniejszym stopniu narażonej na deprywację podstawowych potrzeb biologicznych i społecznych. Badając współczesną młodzież polską, zauważyć możemy nasilenie w ciągu ostatnich kilkunastu lat wielu niepokojących zjawisk: narkomanii, agresji, alkoholizmu, swobody w podejściu do życia seksualnego, prostytucji. Znając te dane, nie można jednak zgodzić się na taki sposób ich przedstawiania, w którym nie daje się zauważyć głównych odpowiedzialnych tego stanu rzeczy – czyli dorosłych, którzy swoimi bezpośrednimi działaniami, przykładem lub zaniechaniem kształtują przyszłe pokolenie. W takim sposobie narracji problemu młodzież staje się jakimś obcym zmutowanym gatunkiem, którego demoniczne cechy wyewoluowały nie wiadomo w jaki sposób. Istnieją jednak wyraźne dowody tego, że te nieczne skłonności są wynikiem wysiłków rodziców. Oto kilka przykładów. Ubolewając nad postępującym pijaństwem młodzieży, nie wspomina się często o tym, że inicjację alkoholową dzieci przechodzą często pod okiem rodziców. W Lublinie 30,1% dzieci w wieku 12–15 lat deklaruje spożycie alkoholu po raz pierwszy podczas rodzinnych uroczystości, 15,8% pije podczas prywatki. Około 18,6% dzieci zwraca uwagę na takie okoliczności, jak: sylwester, próbowanie wina domowej roboty, spożywanie grzanego piwa w celach zdrowotnych itp. Do tego dochodzi łatwość nabycia alkoholu.¹⁵ W takiej sytuacji historyczne tony niektórych medialnych doniesień sugerujących szczególnie odmienną tę kategorię społeczną, jej wyjątkowe zepsucie, wydaje się hipokryzją lub zwykłą niezajomością rzeczy. Również hipokryzją jest ubolewanie nad obniżaniem się wieku inicjacji seksualnej dzieci, jej przypadkowością, zwiększającą się agresją, w sytuacji kiedy wysiłki wychowawcze dużej części rodziców prowadzą do podłączenia telewizji kablowej, zakupie dekodera telewizyjnego

¹⁵ Dane na podstawie raportu „Zagrożenia uzależnieniami wśród dzieci i młodzieży szkół podstawowych i gimnazjów w Lublinie” przygotowanego przez autora w 2001 roku dla Urzędu Miasta w Lublinie.

satelitarnej, podłączenia Internetu i oddaniu się błogiej, ale naiwnej nadziei, że ich pociechy same wybiorą *Ulicę Sezamkową* i program *Ziarno*, a ulubionym zajęciem starszej młodzieży będzie czytanie encyklika Jana Pawła II i wyczekiwanie na cotygodniowe telewizyjne wystąpienie Benedykta XVI. Przykłady takich akcji charytatywnych jak „Grosz do grosza” i Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy pokazują, że młode pokolenie zdolne jest do zrywów wielkich i szlachetnych, pod warunkiem że stworzy się mu taką możliwość, wykaże zainteresowanie go problemami, wyrażające się we wzięciu współodpowiedzialności za jego losy. A dzisiaj losy te determinowane są chyba w największym stopniu przez szanse zdobycia legalnej pracy. Dzisiejsza odpowiedzialność dorosłych powinna więc polegać na tworzeniu warunków jej zdobycia.

BIBLIOGRAFIA

- Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza społeczna 2003*. Warszawa: Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania 2004.
- Domaszewicz Z., *Wirtualne podróbki*. „Gazeta Wyborcza” 14 marca 2004.
- Dominik I., *Głodny jak polskie dziecko*. „Newsweek” 2005 nr 50.
- Fatya B., *Polska młodzież w okresie przemian*, [w:] (red.) M. Marody, *Wymiary życia społecznego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar” 2002.
- Filas A., Kudzia P., Pawełczyk G., *Zawód bandyta*. „Wprost” 2001 nr 17.
- Frieske K., *Przestępczość w Polsce – lata dziewięćdziesiąte. Stereotypy i realia*, [w:] (red.) M. Marody, *Wymiary życia społecznego*. Warszawa: „Scholar” 2002.
- Kolarska-Bobińska L., *Korupcja nasza powszednia*. „Gazeta Wyborcza” 28–29 lutego 2004.
- Lessig L., *Wolna kultura*. Warszawa: WSiP 2005.
- Lustig J., *Ubóstwo dzieci i młodzieży*, [w:] (red.) J. Sztumski, *Pokolenie wygranych? Dzieci i młodzież w procesie transformacji społeczno-gospodarczej i politycznej Polski*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2001.
- Luttwak E., *Turbokapitalizm. Zwycięzcy i przegrani światowej gospodarki*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie 2000.
- Mariański J., *Kondycja religijna i moralna młodych Polaków*. Kraków: Nomos 1991.
- Merton R., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Warszawa: PWN 2002.
- Ossowski S., *Z zagadnień psychologii społecznej*. Warszawa: PWN 2000, s. 71–102.
- Pankowski K., *O sensie życia, wartościach życiowych, cnotach i występkach*, [w:] (red.) M. Falkowska, *Wartości, praca, zakupy... O stylach życia Polaków*. Warszawa: CBOS 1997.
- Różyński P., *Wolność, równość PZP*. „Gazeta Wyborcza” 24–26 grudnia 2005.
- Sulek A., *Wartości życiowe dwóch pokoleń*, [w:] (red.) S. Nowak, *Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej*. Warszawa: PWN 1989, s. 293–313.
- Wawro F. W., *Problemy współczesnej młodzieży w ujęciu nauk społecznych*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2007.
- Wawro F. W., *Młodzież a kultura życia w kontekstach społecznych*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2008.
- Ziółkowski M., Zagórski K., Koralewicz J., *Wybrane tendencje przemian świadomości społecznej*, [w:] (red.) E. Wnuk-Lipiński, M. Ziółkowski, *Pierwsza dekada niepodległości. Próba socjologicznej syntezy*. Warszawa 2001, s. 217–261.

SUMMARY

The system transformations taking place in Poland have an essential influence on many negative social phenomena. The results of these transformations was the increasing number of suicides, prostitution, drug addiction and the criminal behaviour. The problem refers to young generation, too.

The paper presents results of survey research, which was prepared and realized just before joining the EU (2003–2004) among college and university students in Lublin. The article concentrates on the problems of this part of college and university youth who come from the higher classes of Polish society and may be an elite in the future. The answers of students show that material difficulties combined with confessing of such values as: “happy family living”, “good pay work”, may lead to deterioration of the moral condition and criminal behaviour. However, this is not unique attitude among the Polish society. The main idea of the paper is the similarity of the parents and children generation. The pressure of the material demands – created and forced by temporary society (specially by media) – very strongly influence the level of expectation of the parents and new generation.

Without an improvement on labour market and reducing of the young people unemployment it will be very difficult to limit immoral and criminal acts.